

SAMFUNDET
FÖR
NORDISKA MUSEETS
FRÄMJANDE.
1886.

*Men är det landet blott, som är oss kärt;
ej folket, ej dess seder och bedrifter,
och hvad af minnet väcks beundransvärdt
ur våra ättahögar, kungagrifter?*

FRANS MIKAEL FRANZÉN.

MEDDELANDEN,
UTGIFNA
AF
ARTUR HAZELIUS,
SAMFUNDETS SEKRETERARE.

4.

Skrock och vidskepelse

i

Fryksdals härad i Värmland.

Bland de många äldre föreställningsätt, som äfven hos vår allmoge måst vika för en stigande upplysning, är äfven den sammas från den gråa forntiden fortplantade och bibehållna tro på flere slags naturvättar, såsom skogs-, bärgs- och sjörån, forsgubbar, tomtgubbar, necken m. fl., hvilkas gunst det var nyttigt att förskaffa sig, och hvilkas fordringar, för så vidt människan trodde sig känna de samma, det medförde olycka att trotsa.

Med sådana föreställningar var människan angelägen att stå i ett godt förhållande till dessa mystiska naturväsen, enär detta tryggade henne emot flere olyckor och därjämte i vissa fall medförde omedelbara fördelar. Så troddes t. ex., att den, som stod väl hos necken och sjörån, hade lycka i fiske; den, som stod väl hos skogsrån, hade lycka i jagt; den, som stod väl hos forsgubben, kunde mala sin säd både fort och väl; för den, som stod väl hos tomtgubbarne, var det välsignelse i huset; o. s. v. Om folk eller kreatur ofta voro sjuka, eller om husets välstånd minskades, eller icke så ökades, som man förväntade, att det borde göra, så troddes detta bero därpå, att tomtar funnos vid bostaden, och att det var något, som de ej tykte om. Ännu säkrare bevis därpå hade man, om något kreatur svettades, då det stod inom hus, ty tomtarne hade då piskat kreaturet, så att det blifvit svettigt. I sådant fall var det antagligt, att tomtarne ej tykte

om kreaturets färg; hvarföre det var rådligast att utbyta det emot ett annat af en annan färg, eller att kreaturet stod midt öfver tomtarnes bostad nere i jorden, så att de där af oroades eller till och med deras mat orenades af kreaturets våta spillning. Man var då nödsakad att flytta kreaturets spilta eller bås, och, om icke håller detta halp, måste man flytta hela huset på en annan plats. På de ställen, där tomtar funnos, var det också mycket *kvällvart* (d. v. s., att om man, sedan solen gått ned, hade för sig något arbete, som medförde mycket buller, så hörde man, att tomtarne fortsatte med samma arbete under natten), och där måste man akta sig att göra något buller, sedan solen gått ned, för att ej därmed oroa och reta tomtarne.

Den myckenhet af skrock och vidskepelse, som fortlefde och öfvades vid sidan af denna öfvertro, var det medel, hvarmed människan trodde sig kunna dels besvärja dessa naturväsen och freda sig för den skada, som så väl de som onda trollkunniga människor kunde åstadkomma, och dels göra sig dem benägna.

De vidskepliga förfaringsätten utöfvas numera af helt få. Visserligen hafva äldre personer sådana i minne och tro ännu därpå, men de vilja ej tala om eller utöfva dem, emedan de då häcklas och förlöjligas af de yngre. Den stigande upplysningen och folkskolans verksamhet hafva mycket bidragit till denna förändring, men ännu mera det så kallade läseriet, enär detta sistnämnda fördömer alt sådant, till och med att tala därom, såsom något ondt och syndigt.

Detta från forntiden bibehållna åskådningsätt visar flere spår, icke allenast från nordboarnes åsakult, utan äfven från en äldre tid, då solen, elden, vattnet, luften och andra naturföremål och naturföreteelser, hvilka människan icke kunde för sig nöjaktigt förklara, dyrkades såsom guddomligheter. De lämna således bidrag till historien om de försvunna tider, hvarifrån inga skrifna bidrag finnas.

Det lilla, som af denna vidskepelse ännu finnes kvar, håller som bäst på att packas in för att öfverlämnas åt glömskan. Hvad som innan dess ej kan upptecknas och räddas åt forskningen i fornhistoria och etnologi, går för alltid förlorat, och den förlusten kan icke ersättas.

Några af mina uppteckningar meddelar jag här.

Sunne och Gräsmarks socknar.

Mot *stol-stej* (svullnad på kanten af ögonlocket) tages en pall eller stol, som har fyra fötter, och vändes uppåt, hvarvid den, som har svullnaden, spottar tre gånger emellan stolens ben och utropar, under det han spottar: »Ptej stolstej! Ptej stolstej! Ptej stolstej!»

Sunne socken.

Mot *svin-klamm* (halsinflammation) gnides halsen tre gånger emot en husknut, hvaremot svin skubbat sig, eller ock föres en borste tre gånger uppefter halsen, ansiktet och baköfver hufvudet, hvarvid borsten får falla ned och upptages af en annan person.

Sunne och Gräsmarks socknar.

Mot *knarr* (smärta i armen) skall den, som lider däraf, lyfta tre gånger på knuten af ett hus, som varit flyttadt tre gånger.

Äfven kan knarren huggas bort. Detta sistnämnda tillgår på det sätt, att den arm, hvori knarren finnes, lägges på tröskeln af ett hus, som varit flyttadt tre gånger, under det en annan person med en yxa hugger tre gånger i tröskeln, på andra sidan om armen, än där den huggande står, under det han för hvarje hugg säger: »Ja' hogger for knarr, men int' for narr.»

Sunne och Gräsmarks socknar.

Då vatten värmes åt kreatur, kastas eld däruti, likaså uti bad- och tvättvatten samt i det vatten, som intagits, sedan solen gått ned. Försummas detta, kan det orsaka sjukdom på folk eller kreatur, som begagna vattnet.

Sunne och Gräsmarks socknar.

Vatten, hvori någon badat eller tvättat sig, må icke kastas ut, sedan solen gått ned, ty då kan personen däraf få *falighet* (sjukdom).

Sunne och Gräsmarks socknar.

Då solen gått ned, får gödsel icke utkastas ur stall eller ladugård, ty kreaturen kunna då blifva sjuka.

Gräsmarks socken.

Om den, som tvättar kläder, säger: »jag har sett en svan i dag», så blifva kläderna hvitare.

Den, som vid tvättning af kläder blifver öfverstänkt, får en fyllhund till man.

Sunne och Gräsmarks socknar.

Den man, som är hård och elak mot hästar, blifver också elak emot sin hustru.

Sunne socken.

Om slevven får koka i grytan, kokas vettet ur karlarne i huset.

Sunne socken.

Om en flicka vill veta, hvad yrke hennes blifvande man har, så skall hon fasta och icke säga ett ord på julaftonen, samt på julkvällen, då de andra i huset sitta till bords, gå ut om fönstret, då hon får höra ljud af det yrke han har. Hon får således en jordbrukare, om hon hör huggning eller tröskning; en snickare, om hon hör hyffing; en smed, om hon hör smidning; en skräddare, om hon hör klippning; o. s. v.

Sunne socken.

Om någon vidtager samma försiktighetsmått, nämligen är fullkomligt tyst och fastar på julaftonen, samt om kvällen, då de öfriga i huset sitta vid bordet, går ut och ser in igenom fönstret och då får se en person sitta vid bordet utan hufvud, så skall denne dö det följande året.

Sunne socken.

Om en flicka en hel midsommarnatt går och sopar i ett tomt obebodt rum, och därunder är helt tyst, får hon se sin tillkommande man komma till henne på morgonen.

Sunne och Gräsmarks socknar.

Om en flicka på midsommarkvällen äter en gröt af lika mycket mjöl, salt och vatten, — hvilken gröt kallas *drömgröt* — samt ej säger ett ord, sedan hon ätit gröten, får hon i drömmen se sin blifvande man komma och gifva henne vatten.

Sunne socken.

Om den första främmande, som på nyåret kommer in i ett hus, är en mansperson, så blifva de flesta lam, som födas i huset på det året, bagglam, men är den först inkommande en kvinsperson, blifva de flesta lam tacklam.

Sunne och Gräsmarks socknar.

Den främmande mansperson, som först inkommer på nya året, då lin spinnes, kallas *sponnkol*. Är personen lång till växten, blifver linet långt, och är han kort, blifver också linet det året kort.

JAN MAGNUSSON i Granbäckstorp.

